

A fragmentumok mondattana a magyarban*

View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk

brought to you by CORE

provided by Leiden University Se

A.Liptak@hum.leidenuniv.nl

Ebben a cikkben a magyar fragmentumok szintaktikai viselkedésével foglalkozom. Megmutatom, hogy a fragmentumok ellipszissel vezethetők le teljes mondatokból, a zsilipelés műveletéhez hasonlóan. Annak ellenére azonban, hogy egy zsilipelt mondat felszíni reprezentációja teljesen megegyezik a fragmentumokéval, a két típus jelentős mértékben eltér a szigetekben való viselkedését illetően: míg a fragmentumok engedelmessé válnak bizonyos szigetmegszorításoknak, a zsilipelés nem teszi ezt. A különbséget az ellipszist tartalmazó mondat és antecedense közt fennálló kötelező párhuzamosság jelenségéből vezetem le.

Kulcsszavak: ellipszis, fragmentum, fókusz, párhuzamosság, szigetmegszorítások oldása

1. Mik azok a fragmentumok és miért érdemes velük foglalkoznunk?

Fragmentumnak nevezzük azokat a fráziszintű, de mondatértelmű kifejezéseket, amelyek olyan szintaktikai környezetben jelennek meg, mint a teljes mondatok (Hankamer 1979; Stainton 1995; Merchant 2004). A fragmentumoknak sokféle típusa van. Gyakran találkozunk fragmentumokkal kérdőszavas és eldöntendő kérdésekre adott válaszokban, korrekciókban vagy helyeslésekben, mint például a következő mondatokban:

- (1) – Hol a vacsora?
– A sütőben. (A sütőben van a vacsora).
- (2) – A hűtőben van a vacsora?
– Nem, a sütőben. (Nem, a sütőben van a vacsora).

* E cikk elkészítésében segítségemre volt Andrés Saab, Enrico Boone és két névtelen bíráló, amiért mind a négyüknek hálás köszönettel tartozom. A magyar nyelvi példák helyességét saját magam és a következők ítéleteire alapozom: Bíró Tamás, Gervain Judit, Hegedűs Vera, Jánosi Adrienn, Juhász Katalin, Iványi Zoltán, Kalmár Éva, Komáság Léna, Lipták György, Liszi Katalin, Szerencsi Katalin. A munkámat az NWO (Holland Tudományos Kutatási Alap) 276-70-016-os projektje támogatta.

- (3) – A hűtőben van a vacsora?
– Nem, nem a hűtőben. (Nem, nem a hűtőben van a vacsora).
- (4) – A hűtőben van a vacsora.
– Nem, a sütőben. (Nem, a sütőben van a vacsora).
- (5) – A hűtőben van a vacsora.
– Igen, a hűtőben. (Igen, a hűtőben van a vacsora).

Amint azt a zárójelbe tett megfelelők is mutatják, az itt látható fragmentumok olyan rövidített mondatok, melyek jelentésüket és használatukat tekintve teljes mondatokkal állnak rokonságban. Azokkal ellentétben azonban a kiejtett formájuk csak a mondat (előző mondatához képest nyújtott) új elemét tartalmazza: a mondat szintaktikai fókuszát.¹ Ez az elem, amint a 2. pontban részletesen bizonyítjuk majd, nemcsak információs értékét, de szintaktikai helyzetét tekintve is fókuszált.

A fent adott definíció alapján – amely szerint a fragmentumok mondatértellemmel rendelkező lexikális frázisok – fragmentumnak kell tekintenünk az olyan kifejezéseket is, amelyek egy határozatlan névmást vagy frázist azonosítanak, vagy ezekre kérdeznek rá egy teljes kérdő mondat helyett:

- (6) – Valami van a sütőben.
– Igen? Mi? (Mi van a sütőben?)
- (7) – Valami van a sütőben.
– Igen, a vacsora. (Igen, a vacsora van a sütőben).

Bár a szakirodalom az utóbbi jelenséget külön névvel, a **zsilipelés** kifejezéssel illeti (Ross 1967; Merchant 2001; Bánréti 2007), ezek is mondatszintű fragmentumoknak számítanak, és csak az előzményük típusában térnek el az általunk előbb felsorolt fragmentumoktól: a zsilipelés mindig határozatlan frázisokra vonatkozik (*valami*), míg a kérdésekre adott válaszok, illetve kijelentésekre adott korrekciók nem feltétlenül.

A fragmentumoknak vannak olyan fajtái is, amelyek új információval szolgálnak, de szintaktikailag nem a mondat fókuszában állnak. Ilyenek az *is*-es kifejezések, illetve a kontrasztív topikok, amelyeket általában tagadás követ:

¹ A fragmentumot bevezető *nem* illetve *igen* elemek, amelyek vesszővel elválasztva jelennek meg a fragmentum mellett, az előzménymondatot tagadják, illetve erre adnak helyeslő választ, s nem részei szoros értelemben a fragmentumnak. Szintaktikai szerepükkel a továbbiakban nem foglalkozunk.

- (8) – Mari a sütőbe rakta a vacsorát.
 – Péter is. (Péter is a sütőbe rakta a vacsorát).
- (9) – Mari a sütőbe rakta a vacsorát.
 – Péter nem. (Péter nem a sütőbe rakta a vacsorát).

A fragmentumok nyelvész számára legizgalmasabb tulajdonsága az általuk vi-selt propozicionális tartalom. Rövidségük ellenére jelentésük nem csak az általuk kifejtett mondatösszetevő jelentése, hanem egy egész mondaté. A (2) alatti mondatpárban az *A sütőben* kifejezés nem csupán egy helyhatározó predikátum, hanem maga *A sütőben van a vacsora* mondat. Minden ennél „kisebb” szintű jelentés ki van zárva, és ki van zárva minden, a fentebbi mondatról eltérő jelentés is (így például az olyan mondatok, mint *A sütőben van egy hal*; *A sütőben kellene megnézni*; *A sütőben valami elégett*). A fragmentumok felszíni (kiejtett) alakja tehát jóval rövidebb, mint az általuk kifejezett tartalom, ami felveti a kérdést, hogy milyen a hiányzó mondat tartalom **szintaktikai** reprezentációja: van-e egyáltalán egy ilyen jelentést hordozó szintaktikai elem, vagy nincs? Ha van, akkor ezekhez a kifejezésekhez ugyanúgy rendelünk jelentést, mint a teljesen kiejtett mondatokhoz; ha nincs, akkor a nyelv szemantikai komponense kell, hogy elszámoljon a tapasztalt többletjelentéssel, ami viszont feltétlenül bonyolultabbá teszi a szintaktikai struktúra szemantikába való leképezésének általában feltételezett mechanizmusát. A fragmentumok szakirodalmában (amelynek jó összefoglalását adja Merchant 2004) kétfajta megközelítésről olvashatunk. Vannak, akik szerint a hiányzó mondat tartalomnak nincsen szintaktikai reprezentációja (Stainton 1995), és vannak, akik szerint van (Ross 1967; Merchant 2004).

Én a továbbiakban az utóbbi táborhoz csatlakozom. A mellett fogok érvelni, hogy a fragmentumok nem kívánnak meg semmilyen különös szemantikai eljárást, mert a felszínen meg nem jelenő mondat tartalmat ki nem ejtett szintaktikai reprezentáció formájában magukban hordozzák. Azaz a fragmentumok szintaktikailag teljes mondatok, amelyekben a PF csak a mondat egy összetevőjét ejti ki, a szintaktikai struktúra többi része **ellipszis** alá esik.

Ennek bizonyítására az alábbiakban megmutatom, hogy a fragmentumok szintaktikai tulajdonságai (esetjelölésük, referenciális és hatóköri tulajdonságaik) egyértelműen arra utalnak, hogy a fragmentumok teljes mondatok részei. Jelentésükből és a megjelenésükből arra következtünk majd, hogy a felszíni szintaxisban a mondat fókuszmezőjébe mozognak, amely alatt semmi nem kerül kiejtésre. A felszíni mozgatásukat bizonyítja majd az a tény is, hogy a fragmentumok engedelmeskednek a szigetmegszorításoknak. Azon típusaik, amelyek ezt nem teszik, a zsilipelés formái, és annak eredményeképpen képesek a szigetmegszorításokat megszegni, hogy az előzményük is meg tudja szegni a szigetmegszorításokat.

A fragmentumok szintaxisának tanulmányozása végett a fentebb felsorolt fragmentumtípusok közül az (1)–(5) példákban található **fókuszált** fragmentumokat vetjük tüzetesebb vizsgálat alá. A tárgyalás fő menete ezek közül is a kontrasztív és helyeslő fragmentumokra szorítkozik ((2), (3), (4), (5)). Meggyőződésünk, hogy az (1) példában bemutatott kérdőszavas kérdésre válaszoló típus viselkedése főbb vonalakban egyezik a kontrasztív/helyeslő fragmentumokéval, ezért ezeket majd csak akkor említjük, amikor eltérő viselkedésmintákat mutatnak. A zsilipelés típusára a 3. pontban térünk rá. A (8)–(9) példákban bemutatott fragmentumokkal ezen cikk keretei között nem foglalkozunk, ezek viselkedése ugyanis olyan nagy mértékben eltér a fókuszált fragmentumokétól, hogy külön tanulmányt igényelnek.

2. A fragmentumok ellipszist tartalmazó teljes mondatok

Ebben a pontban arra hozunk érveket, hogy a fragmentumok szintaktikailag teljes mondatok. Érveinket különböző jelenségekre alapozzuk, formális jegyekre és referenciális ill. hatóköri tulajdonságokra (2.1. alpont), illetve mozzgatási evidenciákra (2.2. és 2.3. alpont).

2.1. Kapcsolódási effektusok

Merchant (2004)-et követve könnyű felsorolni az ún. kapcsolódási effektusokból (*connectivity effects*) származó bizonyítékokat a mellett, hogy a fragmentumok teljes mondatokban állnak.

Esetjelölés. Amint a fragmentumok eddig említett példái mutatják, a fragmentumok nem csupasz, eset nélküli frázisok, hanem esetre jelölve jelennek meg. Az általuk hordozott eset pedig mindig azzal az esettel egyezik meg, amelyet a frázis egy teljes mondatban viselne:

- (10) – Marival futott össze Andor?
 – Nem, Annával. / Nem, Annával futott össze Andor.

Az esetjelölésben egy fejnek (tipikusan egy igének) és argumentumának a grammatikai viszonya fejeződik ki, konkrét példánkban a fragmentumon megjelenő *-vAl* esetrag az *összefut* ige által kerül kiosztásra. Ha a fragmentum egy teljes, szintaktikailag jól formált mondatból származik, amelynek igéje az *összefut*, akkor az esetjelölés magától értetődő magyarázatot nyer: az ige maga adja az esetet

a fragmentumnak, ugyanúgy, mint egy teljesen kiejtett mondatban. A (11) alatti fragmentum tehát elliptikus teljes mondat:

- (11) – Marival futott össze Andor?
 – Nem, Annával ~~futott össze Andor.~~

Vegyük észre, hogy az esetjelölés arra is bizonyítékot ad, hogy a fragmentum nem állhat másfajta mondat típusban, mint a megelőző mondat. A következő, nominatívusszal álló fragmentum (12a) rosszul formált. Ez arra enged következtetni, hogy a fragmentum nem vezethető le ellipszissel a (12b)-ben található mondatból.

- (12) – Marival futott össze Andor?
 a. –[#]Nem, Anna.
 b. – Nem, Anna az, akivel összefutott Mari.

Kötéselvek teljesülése. A kötéselvek a referáló kifejezések, névmások és visszaható névmások eloszlását szabályozzák. A fragmentumok engedelmessé válnak a kötéselveknek, pontosan úgy, mint a teljes mondatban előforduló frázisok. A (13) példa a C kötéselv teljesülését példázza. Ez az elv a referáló kifejezésekre azt írja elő, hogy nem kötheti őket egyetlen nominális kifejezés sem a mondaton belül.

- (13) – Marival futott össze Andor?
 a. –[#]Nem, Andor anyjával.
 b. –[#]Andor_i összefutott Andor_i anyjával.
 c. –[#]Andor_i anyjával összefutott Andor_i.

A (13a)-ban levő fragmentum ugyanolyan helytelen a kérdésre adott válaszként, mint a teljes mondatban álló párja a (13b)-ben vagy (13c)-ben, amik azért rosszak, mert az *Andor anyja* frázis az alany által kötve van mindkettőben (a (13c)-ben az alany k-vezérli eredeti pozíciójában).

A következő párbeszédben használt visszaható névmás (14a) pedig éppúgy helyes, mint a teljes mondatban megjelenő párja (14b,c):

- (14) – Marira hivatkozik Andor a cikkében?
 a. – Nem, magára.
 b. – Andor_i a cikkében magára_i hivatkozik.
 c. – Magára_i hivatkozik Andor_i a cikkében.

A (14a) helyessége azt bizonyítja, hogy ezen fragmentum esetében is van egy kötő elem, amely k-verérli a deriváció egy pontján a fragmentumot és megadja a visszaható névmás referenciáját. Azaz a visszaható névmás környezete a (14b') vagy a (14c') mondatokhoz hasonló:

- (14) b'. – Magára; ~~hivatkozik a cikkében Andor.~~
 c'. – ~~Andor~~ magára; ~~hivatkozik a cikkében.~~

Összegzésként elmondhatjuk tehát, hogy a kötéselvek érvényesülése azt bizonyítja, hogy a fragmentum szintaktikailag egy mondatba ágyazva kerül kiejtésre.²

Hatóköri tulajdonságok. A kötéselvekhez hasonlóan a fragmentumok hatóköri tulajdonságai is teljes mértékben megegyeznek a teljes mondatokban tapasztaltakéval. Figyeljük meg például a következő kérdés és az arra adott válasz értelmezési lehetőségeit. Semleges intonációnál az univerzális kvantor vezérli a hatókörébe eső két ember kifejezést, és így disztributív olvasatot eredményez (azaz minden elnök két, esetlegesen különböző emberrel fogott kezét). A fragmentum által adott válasz ugyanilyen disztributív olvasattal áll, hasonlóan egy teljes mondatban álló határozatlan frázishoz:

- (15) – Minden elnök két emberrel fogott kezét?
 a. – Nem, három emberrel. $\forall > 3$
 b. – Minden elnök három emberrel fogott kezét. $\forall > 3$

A disztributív olvasat megléte mindkét esetben arra utal, hogy a *minden elnök* kifejezésre kiosztódik a *három ember* kifejezés, azaz egy *minden elnök* > 3 hatóköri relációval van dolgunk. Ez a fragmentum esetében csak akkor lehetséges, ha feltesszük, hogy a fragmentum reprezentációja tartalmazza a *minden elnök* kifejezést, azaz a fragmentum teljes mondatot képvisel.

Mindez az esetjelölési és a kötéselvekből vett érveléssel együtt azt bizonyítja, hogy a fragmentum minden esetben olyan tartományban van generálva, amely-

² A névmások viselkedése fragmentumokban szintén ugyanazokat a szabályokat követi, mint amikor a névmások teljesen mondatokban fordulnak elő, beleértve a névmás értelmezési lehetőségeit is:

- (i) – Marival_i futott össze Andor_j?
 a. – Nem, az *pro_{i;j}* anyjával.
 b. – Nem, az *pro_{i;j}* anyjával futott össze Andor.

Az *anyjával* birtokos szerkezetben lévő birtokos névmást szabadon kötheti mind az *Andor*, mind a *Mari*, akárcsak egy teljes mondatban.

ben megjelenik az ige illetve olyan más frázisok, amelyek kötni képesek a fragmentumot, azaz a fragmentum egy teljes mondatban „születik”.

A következőkben azt is meg fogjuk mutatni, hogy ezek a mondatok nem neutrálisak: mozgatás történt bennük, a fragmentum fókuszpozícióba történő mozgatása. Ezt a mozgatást követi az ellipszis, ami egy bal periféria alatti mondatrész ki nem ejtését eredményezi. Az ellipszis legfőbb bizonyítéka a helyes fragmentumok képzésekor fennálló párhuzamossági feltétel (2.2. alpont). A mozgatás bizonyítékai a párhuzamossági feltétel mellett bizonyos rosszul formált fragmentumok és a szigetmegszorítások megléte lesznek (2.3. alpont).

2.2. A fragmentumképzés szerkezeti feltétele a párhuzamosság

A fókuszértékű fragmentumok egyik érdekes tulajdonsága, hogy csak akkor helyesek, ha az előzményük szintén tartalmaz fókuszált elemet, mégpedig azt a frázist, amivel a fragmentum kontrasztban áll. A teljesen kifejtett mondatokra ez a megszorítás nem vonatkozik. Vessük össze a következő példák (a) és (b) verzióját:

- (16) – Mari belebotlott a főnökébe a piacon.
 a. –[#]Nem, Bea.
 b. – Nem, Bea botlott bele a főnökébe a piacon.
- (17) – MARI botlott bele a főnökébe a piacon.
 a. – Nem, Bea.
 b. – Nem, Bea botlott bele a főnökébe a piacon.

A teljes mondattal kifejezett korrekció a (16b)-ben teljesen jól formált mondat, szemben a fragmentummal kifejezett korrekcióval, ami nem adható javításként az elhangzott mondatra. Figyeljük meg, hogy a jelenség nem csak akkor áll fenn, ha a fragmentum korrigálja az előző kijelentést: akkor is fennáll, ha helyesléssel van dolgunk és így a fragmentum az előzményét ismétli meg.

- (18) – Mari belebotlott a főnökébe a piacon.
 a. –[#]Igen, Mari.
 b. – Igen, Mari belebotlott a főnökébe a piacon.
- (19) – MARI botlott bele a főnökébe a piacon.
 a. – Igen, Mari.
 b. – Igen, Mari botlott bele a főnökébe a piacon.

Az eldöntendő kérdésre adott válaszok ugyanilyen tulajdonságúak: ilyenekre fragmentummal csak akkor válaszolhatunk, ha a kérdés a mondat fókuszára, és nem a mondat polarítására vonatkozik.^{3,4}

- (20) – Belebotlott Mari a főnökébe a piacon?
 a. –[#]Nem, Bea. / [#]Nem, Bea botlott bele a főnökébe a piacon.
 b. – Nem, nem botlott bele.
- (21) – MARI botlott bele a főnökébe a piacon?
 a. – Nem, Bea. / Nem, Bea botlott bele a főnökébe a piacon.
 b. –[#]Nem, nem botlott bele.

Ezekben a példákban arra látunk bizonyítékot, hogy a fragmentumok szintaxisa nem teljesen azonos a teljes mondatokéval, ugyanis egy nagyon fontos tulajdonságban eltérnek: a teljes mondatoktól eltérően egyfajta strukturális **párhuzamosági** feltételnek kell eleget tenniük. Ezt a párhuzamosági feltételt a (22) pontban fogalmazzuk meg:⁵

³ Annak, hogy a (20a)-ban nemcsak a fragmentum, de a teljes mondat sem ad jól formált választ, pragmatikai oka van, mégpedig az, hogy egy korrigáló mondat nem válaszolja meg a polarításról feltett kérdést.

⁴ Ahogy egy névtelen bíráló megjegyzi, a kétfajta jelentést a finn nyelv teszi szemléletesen explicitté a *-kO* kérdő partikula használatával. Ha a partikula az igén van, a kérdés a polarításra vonatkozik, ha a partikula egy bővítményen van, akkor a fókuszra vonatkozik a kérdés:

- (i) Tapasi-ko Marja Peka-n kauppatori-lla?
 találkozott-*kO* Marja Peka-acc piactér-sup
 'Találkozott Mari Péterrel a piacon?'
- (ii) Marja-ko tapasi Peka-n kauppatori-lla?
 Mari-*kO* találkozott Peka-acc piactér-sup
 'MARI találkozott Péterrel a piacon?'

⁵ Az itt vázolt párhuzamosági feltétel alól kivételt jelentenek az olyan fragmentummal adott korrekciók, melyek mindig az előző mondat utolsó összetevőjére vonatkoznak.

- (i) – Tegnap délután János elment a fiával az uszodába.
 – Nem, a közértbe.

Nem mondatvégi összetevők nem vagy csak nagyon nehezen javíthatók ilyen módon:

- (ii) – Tegnap délután János elment a fiával az uszodába.
 – ^{??}Nem, a lányával. / *Nem, ma reggel.

Ezek a fajta korrekciók hasonlóak az „önjavítás” on-line eseteihez, melyek pontosan az on-line jellegből következően szintén csak a legutolsó kiejtett frázisra terjednek ki:

- (iii) Tegnap délután János elment a fiával az uszodába... ööö... a közértbe.

Ilyen „azonnali” korrekciókkal a továbbiakban nem foglalkozunk.

(22) **Párhuzamossági feltétel**

A fragmentumok akkor jól formáltak, ha olyan mondat előzi meg őket, amelyben egy, a fragmentummal megegyező theta-szerepű **fókuszált** előzmény áll.

Az argumentumok esetében (22) az esetek egyezését is maga után vonja. Az előzmény és a fragmentum ugyanolyan esetet kell hordozzon. A 2.1. alpontban bemutatott adatok mellett a következő mondatpár is ezt a megfigyelést erősíti:

(23) – MIKLÓST köszöntötte Viki?

- a. – Nem, BÉLÁT. (vö. Bélát köszöntötte Viki.)
 b. –[#]Nem, BÉLÁNAK. (vö. Bélának köszönt Viki.)

Bár a tárgyessel és a *-nAk* raggal álló alakok jelentésükben nagyon közel állnak egymáshoz, a párhuzamossági feltétel azt követeli meg, hogy a fragmentum az előzményének megfelelő esetraggal álljon, ezért csak a tárgyestetű alak a helyes.

Nem kötelező bővítmények esetén csak a theta-szerepek (határozóosztályok) azonossága szükséges, az esetek szabadon változtathatók az előzményhez képest:

- (24) a. – BOLDOGAN ette meg Péter a halat?
 – Nem, csak KÉNYSZERBŐL. / [#]Nem, NYERSEN.
 b. – JÓL ÁTSÜTVE ette meg Péter a halat?
 – Nem, NYERSEN. / [#]Nem, csak KÉNYSZERBŐL.
 c. – AZ ASZTALNÁL ette meg Péter a halat?
 – Nem, A KONYHÁBAN. / Nem, A TÉVÉ ELŐTT.

Az előzmény fókuszált volta azt követeli meg a (22)-ben, hogy az előzménynek irtóhangsúlyos elemnek kell lennie és a mondat ige előtti fókuszában kell állnia. Az ige előtti helyzet jelentőségét jól példázza az, hogy ige utáni fókuszra nem vonatkozhat fragmentumban a magyarban – így helytelen fragmentumot kapunk, ha az előzmény egy ige utáni, új információt kifejező (nem kirekesztő, nem kontrasztív) fókusz:

- (25) – Úgy hallottam, sokféle jártál a nyáron. Voltál OLASZORSZÁGBAN?
 –[#]Nem, FRANCIAORSZÁGBAN.

Nem adható fragmentum továbbá ige mögötti fókusz korrekciójaként akkor sem, ha ez a fókusz többszörös fókusz második tagja:

- (26) – Csak AZ ELSŐSÖK vizsgáztak csak EGY TÁRGYBÓL.
 –[#]Nem, csak KÉT TÁRGYBÓL.

Ugyanakkor az ige előtti fókusz szabadon szolgálhat fragmentum előzményeként:

- (27) – Csak AZ ELSŐSÖK vizsgáztak csak EGY TÁRGYBÓL.
 – Nem, csak A MÁSODIKOSOK.

Az ige utáni fókusz nem szolgálhat előzményül **tükörfókusz**-konstrukciókban sem (Alberti–Medve 2000), kivéve, ha az ige előtti fókusz is a fragmentum része:

- (28) a. – MARI botlott bele a FŐNÖKÉBE a piacon?
 –[#]Nem, A SZOMSZÉDASSZONYÁBA.
 b. – MARI botlott bele a FŐNÖKÉBE a piacon?
 – Nem, BEA A SZOMSZÉDASSZONYÁBA.

A párhuzamossági feltétel által megkövetelt ige előtti fókusz nemcsak lexikális fókuszt tartalmazhat (mint eddigi példáinkban, l. (23)–(28)), hanem hangsúlyos kvantorokat és *is*-es kifejezéseket is:

- (29) a. – MINDENKI belebotlott a főnökébe a piacon?
 – Nem, csak MARI.
 b. – MARI is belebotlott a főnökébe a piacon?
 – Nem, csak BEA.

Az *is*-es kifejezések, a kvantorok és a lexikai fókusz a fókuszmegző részei. A fókuszmegző az a mondatzszakasz, mely a nem neutrális mondatokban az ige előtt és a topikok mögött jelenik meg (Brody 1990). Azt mondhatjuk tehát ki, hogy a fragmentumok előzményének fókuszálnak kell lennie és a mondat fókuszmegzőjében kell állnia. Ezzel párhuzamosan a fragmentum maga is tartalmazhat lexikális fókuszt mellett kvantoros, illetve *is*-es kifejezést is:⁶

⁶ Fontos megjegyezni, hogy az *is*-es kifejezések különlegesek abból a szempontból, hogy fragmentumként nem követelnek meg szintaktikai párhuzamosságot (a (22)-ben leírt módon) az előzményükkel. A következő, fentről ismételt példában a *Mari* bárhol állhat a felvezető mondatban, a fragmentum helyes lesz:

- (i) – Mari a sütőbe rakta a vacsorát. / A sütőbe rakta Mari a vacsorát.
 – Péter is. / Igen, (és) PÉTER is.

- (30) – Csak MARI botlott bele a főnökébe a piacon?
– Nem, MINDENKI. / Nem, BEA is.

A fókuszált fragmentumokra érvényes párhuzamossági feltétel érdekes módon nem csak a fragmentumok, hanem az ellipszist tartalmazó mondatok egy típusának a sajátja: ilyen szerkezeti és kategoriális párhuzamosságra van szükségük az olyan (31)-ben bemutatott mellérendelt mondatoknak, melyekben az ellipszist fókuszált kifejezés határolja balról (Bánréti 2002; 2007):⁷

- (31) a. MARI vásárolt tegnap a piacon, és BEA ~~vásárolt tegnap a piacon.~~
b. MARI vásárolt tegnap a piacon, és nem BEA ~~vásárolt tegnap a piacon.~~

Ahogy Bánréti (2007) Bartos (2001) nyomán megmutatja, az ilyen típusú ellipsziseket továbbá az is jellemzi, hogy az ellipszis alá eső szakasz igeideje meg kell, hogy egyezzen az előzménymondatéval, míg a személy- és számegegyeztető jegyekben eltérések mutatkozhatnak:

- (32) a. MARI vásárolt tegnap a piacon, és nem A GYEREKEI ~~vásároltak tegnap a piacon.~~
b. *Mari TEGNAP vásárolt a piacon, és nem HOLNAP ~~vásárol a piacon.~~

A fragmentumok pontosan ugyanígy viselkednek:

- (33) a. – MARI vásárolt tegnap a piacon?
– Nem, A GYEREKEI ~~vásároltak tegnap a piacon.~~
b. – Mari TEGNAP vásárolt a piacon?
–#Nem, HOLNAP ~~vásárol a piacon.~~

-
- (ii) – MARI rakta a sütőbe a vacsorát.
– Nem, PÉTER is.

Ez fontos érv arra, hogy az *is*-es fragmentumokat a fókuszált fragmentumoktól külön tárgyaljuk (lásd a bevezetőben mondottakat).

⁷ Az egyedüli különbség a fragmentumok és a (31)-ben bemutatott mellérendelő mondati-típus között az, hogy az utóbbiban a fókuszpároknak mind jelentésüket, mint hangalakjukat tekintve eltérőnek kell lenniük (Bánréti terminológiáját idézve „megkülönböztetett” jeggyel kell rendelkezniük) (l. (i)), míg a helyeslő fragmentumoknál ilyen követelmény nem áll fenn, ahogy azt az itt megismételt fenti (19) példa mutatja:

- (i) *János KÖRTÉT hozott Marinak, és Pista meg KÖRTÉT.
(ii) – MARI botlott bele a főnökébe a piacon.
– Igen, MARI.

Ez arra utal, hogy a helyeslés beszédaktusa felfüggeszti azt a követelményt, hogy az ellipszist határoló kifejezések különbözzenek egymástól.

A (22)-ben megfogalmazott párhuzamossági feltétel megléte és az engedélyezett igealakoknak a (32)-beli példákkal való megfelelése érvel szolgál arra, hogy a fragmentumok ellipszist tartalmaznak. A párhuzamossági feltétel azonban információval szolgál arra is, hogyan képzeljük el az ellipszist tartalmazó mondat szerkezetét. Ha a párhuzamosságot **szerkezeti** párhuzamosságnak fogjuk fel, amire minden érünk megvan, akkor ez azt jelenti, hogy nemcsak a fragmentum előzménye, de a fragmentum maga is egy bal perifériára mozgatott fókuszált elem. A (34) példában tehát mind az előzmény, mind a fragmentum fókuszmozgatást tartalmaz, és a fókusz fej TenseP komplementuma, amit itt az egyszerűség kedvéért TP-nek nevezek, ellipszis alá esik, ahogy a (35) mutatja:⁸

- (34) – MARI botlott bele a főnökébe a piacon.
 – Nem, BEA (~~botlott bele a főnökébe a piacon~~).

- (35) [F_{ocP} [MARI] [TP botlott bele a főnökébe a piacon]]
 (Nem,) [F_{ocP} [BEA] [TP —]]

A bal perifériára történő mozgatásra további bizonyítékkal szolgál az is, hogy olyan frázisok, melyek nem mozgathatók a magyarban, nem jelenhetnek meg fragmentumként. Ilyen például az alanyesettel álló birtokos, amely, ellentétben a datívuszi birtokossal, nem szakítható ki a birtokos szerkezetből, így nem vihető a fókuszba sem (Szabolcsi 1994):

- (36) a. *A FIÚK_i volt kitéve [a t_i fotója].
 b. A FIÚKNAK_i volt kitéve [a t_i fotója].
- (37) a. – A FIÚK fotója volt kitéve a falra?
 –[#]Nem, A LÁNYOK.
 b. – A FIÚKNAK volt kitéve a falra a fotója?
 – Nem, A LÁNYOKNAK.

⁸ Az itt felvázolt szerkezeti párhuzam alatt hatóköri párhuzam értendő, és nem teljes szintaktikai párhuzam. A fókuszokat követő szakasz szintaktikai szerkezetében lehetnek eltérések abból a szempontból, hogy milyen szintaktikai helyzetben találjuk az igét és esetleges ige-kötőjét. Az előzmény például tartalmazhat invertált formát akkor is, ha a fragmentum csak egyenes szórendű mondatból vezethető le, vagy fordítva:

- (i) – Csak MARI botlott bele a főnökébe a piacon?
 – Nem, MINDENKI [~~belebotlott a főnökébe a piacon~~].
- (ii) – MINDENKI belebotlott a főnökébe a piacon?
 – Nem, csak MARI [~~botlott bele a főnökébe a piacon~~].

Hasonlóan viselkednek a mennyiségjelölők és a minőségjelzők, amik önállóan nem mozgathatók:

- (38) – *HÁROM vett Mari könyvet? (vö. HÁROM könyvet vett Mari?)
 a. –[#]Nem, KETTŐ.
 b. – Nem, KETTŐT.

Amint a *-t* tárgyrag jelenléte mutatja a (38b) válaszban, ilyen esetekben a fragmentumnak a teljes nominális szerkezetet tartalmaznia kell (a *kettőt* alak arra utal, hogy itt N-ellipszissel is van dolgunk, azaz a főnév is törölve lett). Ez azt mutatja, hogy a fragmentumnak minimálisan olyan frázisnak kell lennie, amely képes mozogni, még akkor is, ha nem minden eleme ad új vagy kontrasztív információt.⁹

Összefoglalva az előzőeket, ebben a szakaszban megmutattuk, hogy a fókuszált fragmentumok egy párhuzamossági feltételnek felelnek meg, amely azt követeli meg, hogy az előzményük az ige előtti fókuszmező egy hangsúlyos eleme legyen. Bemutattuk, hogy a párhuzamossági feltétel az ellipszis bizonyos fajtáinak a sajátja, és érvelve szolgál arra, hogy a fragmentumok ellipszis útján jönnék létre olyan mondatokból, ahol a fókuszált fragmentumok egy ige előtti fókuszpozícióba vannak mozgatva.

2.3. Szigetmegszorítások

Az előző alpontban felvázolt elemzésre további bizonyítékokat szolgáltat a fragmentumok szigetekben való előfordulása. Ha a fragmentumok mozgatással jutnak a felszínen elfoglalt pozíciójukba (a bal perifériára), akkor azt várjuk el, hogy ne tudjanak kimozogni olyan szintaktikai egységekből, melyekből nem létezik (A-vonás-)mozgatás (Ross 1967). Ilyen áthatolhatatlan „szigetnek” nevezett egység például egy adverbialis mellékmondat (*amikor...*, *mert...* stb.) vagy egy

⁹Érdemes megjegyezni, hogy a (36)–(38) mondatokban látható jelenség nem magyarázható azzal, hogy a fragmentumnak mindig meg kell ismételnie az előzményében fókuszált kategóriát. A következő példa, ahol a kérdés egy komplex DP-t, a válasz pedig csak ennek a DP-nek a birtokosát tartalmazza, jól formált (ha nem is preferált módja a válaszadásnak, jobb mint a (37a)):

- (i) – A FIÚKNAK a fotója volt kitéve a falra?
 –[‡]Nem, A LÁNYOKNAK.

Az ilyen fragmentumok nem sértik meg a (22)-ben megfogalmazott párhuzamossági feltételt sem: ez a feltétel azt írja elő, hogy a fragmentum előzménye fókuszált legyen, de nem zárja ki, hogy egy nagyobb (felnyalábolt) szintaktikai egység részeként álljon fókuszban.

összetett DP, amelyben vonatkozó vagy argumentumszerű mellékmondatot találunk. Az ilyen mondatokból, szemben az argumentumszerepű tárgyi mellékmondatokkal, tilos a fókusz kiemelése:

- (39) a. JÁNOST szeretné Bea, hogy felvegyék *t*.
 b. *Mari JÁNOST hallotta a hírt, hogy felvették *t*.
 c. *Mari JÁNOST volt mérges, mert felvették *t*.

A következőkben arra hozunk példákat, hogy a fragmentumok ugyanúgy engedelmeskednek a szigetmegszorításoknak, mint a teljes mondatokban mozgatott A-vonás frázisok.

A kifejtésre több külön alpontot szánunk, ugyanis mind az adatok, mind az ítéletminták igen összetettek. Az adatok bemutatását az eldöntendő kérdésekre válaszoló fragmentumokon végezzük (ezek viselkedése megegyezik a kijelentésekre adott korrekciók ill. helyeslések fragmentumaiéval). Kissé eltérő helyességi mintázatai vannak a kérdőszavas kérdésekre válaszoló fragmentumoknak, amelyekre rövid megjegyzést teszünk majd. A példák bemutatását a szigeteket nem tartalmazó mondatokkal kezdjük (2.3.1.), majd egy rövid, a párhuzamossági feltételt finomító kitérő után (2.3.2.) rátérünk a szigeteket tartalmazókra (2.3.3.), illetve ezek szintaktikai elemzésére (2.3.4.).

2.3.1. A szigetet nem tartalmazó beágyazott konstrukciók

Míg az eddig bemutatott adatok mind egyszerű mondatokat tartalmaztak, a fragmentumok szigetekben mutatott viselkedésének tanulmányozásához összetett mondatokkal kell foglalkoznunk. Mielőtt a szigeteket tárgyalnánk, fontos megfigyelnünk, hogyan viselkednek a fragmentumok, ha előzményük beágyazott helyzetben található.

Minden olyan esetben, amikor egy fragmentum előzménye beágyazott mondatban szerepel, a beágyazott mondatot a főmondatban képviselő elemnek (amely az itt következő példákban az *az* expletívum) minden esetben fókuszálnak kell lennie. Ennek bemutatására figyeljük meg a következő (szigetet nem tartalmazó) két mondatpárban használható fragmentum válaszok formáit. A szabadon elhagyható (elliptálható) mondatrészeket áthúzással jelöltük, pontos helyükre a 2.3.4-ben még visszatérünk:

- (40) – AZT szeretné Bea, hogy JÁNOST vegyék fel?
 a. Nem, AZT (~~szeretné Bea~~), hogy írjanak ki új pályázatot.
 b. Nem, AZT (~~szeretné Bea~~), hogy CSABÁT (~~vegyék fel~~).

- (41) – Szeretné Bea, hogy JÁNOST vegyék fel?
 a. *Nem, AZT (~~szeretné Bea~~), hogy írjanak ki új pályázatot.
 b. *Nem, AZT (~~szeretné Bea~~), hogy CSABÁT (~~vegyék fel~~).

Ahogy a (41) mutatja, ha a beágyazott mondat nincs fókuszra jelölve a főmondatban (az *azt* expletívum fókuszálása által), akkor a kérdés csak a főmondat polaritására vonatkozhat, és az egyetlen elfogadható válasz a (polarításra vonatkozó) *igen* vagy *nem*. Ahhoz, hogy valamely más elemre vonatkozzon a kérdés, ahhoz *azt* az elemet fókuszba kell helyezni, és ha az elem nem a főmondat eleme (mint a *JÁNOST*), akkor úgy, hogy a tagmondathoz kapcsolódó *azt* expletívum is a főmondat fókuszába kerül, amint a (40) mutatja. Ez a fajta fókuszjelölés kétfajta jelentéssel bírhat, ahogy a (40)-ben felsorolt elfogadható válaszok mutatják: vagy a teljes beágyazott mondat (*JÁNOST vegyék fel*) lesz fókuszértelmű a főmondatban, vagy csak a beágyazott mondat fókuszált eleme (*JÁNOST*). A kétfajta interpretáció tehát abban különbözik, hogy a mondat mekkora szakaszának van főmondati hatóköre az LF-ben (a szemantikai értelmezés során). Az első verzióban (40a) a beágyazott mondat (az egész CP) van a főmondat fókuszában, a második verzióban (40b) pedig a beágyazott mondat tárgya. Ezen értelmezést LF-mozgatásokra lefordítva ez azt jelenti, hogy a (40a)-ban a beágyazott CP mozog a mátrix FocP-be, az expletívum helyére; a (40b)-ben pedig a *János* DP:

(42) [CP₁ ... [FocP [CP₂ *JÁNOST vegyék fel*]_i ... t_i]] (= LF, (40a))

(43) [CP₁ ... [FocP [DP *JÁNOST*]_j ... [CP₂ *felvegyék t_j*]]] (= LF, (40b))

A (43)-ban látható LF-mozgatás feltételezése azért sem ütközik akadályba, mivel ez a fajta hosszú mozgatás a felszínen is engedélyezett:

(44) *JÁNOST szeretné Bea, hogy felvegyék.*

Ahogy azt elvárnánk, a (44)-ben bemutatott hosszú mozgatásra adható olyan „rövid” elliptikus fragmentum, ami csak a DP-t tartalmazza, mégpedig a (45). A fragmentumok szerkezetéről szóló érvelés szerint itt a fragmentum a mátrixmondat fókuszába mozog, és minden őt követő elem ellipszis alá kerül:

- (45) – *JÁNOST szeretné Bea, hogy felvegyék?*
 – *Nem, CSABÁT (~~szeretné Bea, hogy felvegyék~~)*

Érdekes módon a (45)-ben látott rövid fragmentum tökéletes válasz olyan kérdésekre is, melyek egy beágyazott DP-re vonatkoznak – legalábbis az általam megkérdezett beszélők körülbelül kétharmada szerint. Ezen beszélők tehát a (40)-ben

feltett, itt (46)-ként megismételt kérdésre nemcsak hosszú, hanem rövid fragmentummal is képesek válaszolni:

- (46) – AZT szeretné Bea, hogy JÁNOST vegyék fel?
 a. Nem, AZT (~~szeretné Bea~~), hogy CSABÁT (~~vegyék fel~~). „hosszú” válasz
 b. *Nem, CSABÁT (~~szeretné Bea, hogy felvegyék~~). „rövid” válasz

A beszélők egyharmada (akiket a továbbiakban szigorú beszélőknek nevezek majd) viszont a rövid választ nem tartja jól formáltnak, csak a hosszút.

A kétfajta ítéletminta a legegyszerűbben úgy jellemezhető, hogy a megengedő beszélők **értelmezésbeli (LF) párhuzamosságot** követelnek meg a kérdés és a válasz fókusza közt, míg a szigorú beszélők a **nyílt formák (PF) párhuzamosságát**. A megengedő beszélők számára tehát mind a (47a), mind a (47b) mondatpár jó, mert mind a kettőben mátrix-hatóköre van a beágyazott DP-nek (az ábra csak a fókuszra jelölt összetevőket mutatja). A (47a)-ban az LF-ben veszi fel a mátrix-hatókört a beágyazott *János*, a (47b)-ben pedig a felszínen:

(47) **A megengedő beszélők lehetséges mintázatai: LF párhuzam**

- a. – [_{FocP} AZT ... [_{CP} *hogy* [_{FocP} JÁNOST ...]]]?
 – *Nem*, [_{FocP} AZT ... [_{CP} *hogy* [_{FocP} CSABÁT ...]]]
 b. – [_{FocP} AZT ... [_{CP} *hogy* [_{FocP} JÁNOST ...]]]?
 – *Nem*, [_{FocP} CSABÁT [_{CP} *t_i*]]

A szigorú beszélőknek viszont csak az a mintázat jó, ahol a DP-k ugyanolyan felszíni helyzetben vannak:

(48) **A szigorú beszélők lehetséges mintázatai: PF párhuzam**

- [_{FocP} AZT ... [_{CP} *hogy* [_{FocP} JÁNOST ...]]]?
 – *Nem*, [_{FocP} AZT ... [_{CP} *hogy* [_{FocP} CSABÁT ...]]]

Az ítéletmintázatok eloszlása és itt bemutatott egyszerű értékelésük egy LF- vagy PF-párhuzamosságban rejlő parametrikus különbség alapján elégséges ahhoz, hogy megértsük a szigeteket tartalmazó adatokat az alábbi 2.3.3-ban. A teljesség kedvéért azonban meg kell jegyeznünk, hogy az LF- illetve PF-párhuzamosságban rejlő különbség a beszélők két csoportja között nem teljesen fedi a valóságot: egyéb adatok vizsgálata során kiderül, hogy finomítani kell ezen a túlon túl egyszerű képen. A következő alpontban megmutatjuk, hogyan.

2.3.2. Kis kitérő: a párhuzamossági feltétel finomítása

A párhuzamossági feltétel fentebb felvázolt modellje (amely szerint a szigorú beszélők ezt a feltételt a PF-ben, a megengedő beszélők az LF-ben tartják be) azért szorul finomításra, mert a (49) példát minden beszélő (akár szigorú, akár nem), rossznak ítéli:¹⁰

- (49) – JÁNOST szeretné Bea, hogy felvegyék?
 –[?]Nem, azt (~~szeretné~~) hogy CSABÁT (~~vegyék fel~~).

A példa helytelensége a szigorú beszélők számára könnyen érthető: a kérdés és a válasz nem PF-párhuzamos, hiszen a kérdés a mátrixban, a válasz a beágyazott mondatban tartalmazza a DP fókuszot. Nem világos azonban, hogy miért rossz ez a példa a megengedő beszélők számára is: mivel LF-en mindkét mondat mátrixfókuszot biztosít a DP-knek, a mondatpárnak jónak kellene lennie.

Abból, hogy ez nem így van, arra következtetünk, hogy az LF-párhuzamosságon finomítani kell. Erre úgy van mód, ha feltételezzük, hogy a hosszú mozgatás (*JÁNOST szeretné Bea, hogy felvegyék*) és ennek rövid párja *AZT szeretné Bea, hogy JÁNOST vegyék fel* nem minden szempontból teljesen azonos LF-ekkel rendelkezik. Míg megegyeznek abban, hogy *Jánost* mindkettőben mátrix-fókusszal rendelkezik, eltérnek abban, hogy a hosszú mozgatás a *JÁNOST* elemhez csak mátrix-hatókört rendel, a rövid mozgatás mind mátrix-, mind beágyazott hatókört:

	JÁNOST hatókörei
(50) JÁNOST szeretné Bea, hogy felvegyék.	LF: ✓ mátrix; *beágyazott
(51) AZT szeretné Bea, hogy JÁNOST vegyék fel.	LF: ✓ mátrix; ✓ beágyazott

Hogy a hosszú mozgatás nem rendel beágyazott hatókört a mozgó DP-nek, az abból is látszik, hogy a beágyazott mondat neutrális szórendet tartalmaz:

- (52) a. JÁNOST szeretné Bea, hogy felvegyék.
 b. *JÁNOST szeretné Bea, hogy vegyék fel.

¹⁰ Egy másik érv a PF-párhuzam ellen az, hogy ugyanazon beszélők, akik megkövetelik ezt a párhuzamot, elfogadják azokat a mondatokat, ahol a fragmentum kisebb frázist tartalmaz, mint az előzménye. Ilyen konfigurációt láttunk már a 9. lábjegyzetben:

- (i) – A FIÚKNAK a fotója volt kitéve a falra?
 –[?]Nem, A LÁNYOKNAK.

A felszíni párhuzamosság itt sem teljesül, hasonlóképpen a (46b) mondathoz.

Ha a mátrix-fókusz egyben a beágyazott mondat fókusza is lenne, az a beágyazott mondatban is jelölve kellene hogy legyen.

A (50)/(51)-ben feltételezett hatóköri viszonyokkal már le tudjuk írni az adatainkat csak LF-párhuzamokat megkövetelve mindkét beszélőcsoport részére. A szigorú beszélőknél az antecedens mondatnak és az ellipszist tartalmazónak mindig azonos LF-ekkel kell rendelkezniük. Ezért hosszú és rövid mozgatók nem állhatnak párban fragmentumokat tartalmazó párbeszédekben ezen beszélők számára (az (53) és az (54) példa egyaránt rossz):

	JÁNOST hatókörei
(53) – JÁNOST szeretné Bea, hogy felvegyék?	✓ mátrix; *beágyazott
– [#] Nem, AZT (szeretné) hogy CSABÁT (vegyék fel).	✓ mátrix; ✓ beágyazott
(54) – AZT szeretné Bea, hogy JÁNOST vegyék fel?	✓ mátrix; ✓ beágyazott
– [#] Nem, CSABÁT.	✓ mátrix; *beágyazott

A megengedő beszélők számára azonban ilyen szoros LF párhuzamosság nem szükségeltetik: ezen beszélők elfogadják a (54)-ben adott „rövid” választ. Ez arra utal, hogy a megengedő anyanyelvi beszélők meg tudják lazítani a szoros LF-hatókörü párhuzamosságot az egyik irányban: ha az antecedens LF-reprezentációja magában foglalja az ellipszises mondat LF-jét. Nem tudják azonban meglazítani a másik irányban: ha az ellipszises mondat LF-je foglalja magában az antecedens LF-jét. Emiatt a hosszú és a rövid mozgatók nem állhatnak párban fragmentumokat tartalmazó párbeszédekben, ha a hosszú mozgató megelőzi a rövid mozgatóval előállított fragmentumot (53), de jól formált eredményt kapunk, ha az antecedens mondat hatóköri relációi tartalmazzák a fragmentum hatóköri relációit (54). Ilyenfajta antecedensek és ellipszises mondatok közötti aszimmetriával találkozunk más elliptikus szerkezetekben is (Fox 2000).¹¹

¹¹ A Fox által leírt jelenség olyan mondatokban figyelhető meg, mint az (i) és (ii). Az (i)-ben mindkét mondatban csak a *some* > *every* és nem az *every* > *some* hatókör lehetséges, míg a (ii)-ben mindkét hatóköri reláció megvan:

(i) Some boy admires every teacher, and Mary does, too.
egy fiú csodál minden tanárt és Mary aux is

✓ *some* > *every*, **every* > *some*

(ii) Mary admires every teacher, and some boy does, too.
Mary csodál minden tanárt és egy fiú aux is

✓ *some* > *every*, ✓ *every* > *some*

Fox ezekre adott magyarázata dióhéjban az, hogy egy ellipszises mondatnak mindig olyan hatóköri viszonyokkal kell rendelkezni, mint az antecedens mondatnak. A (i)-ben egy gazdaságossági feltétel nem teszi lehetővé az *every* > *Mary* hatókört az ellipszises mondatban

E gondolatmentünket követve tehát elmondhatjuk, hogy az adatok elemzésénél helyesebb, ha mindkét beszélőcsoport részére LF-párhuzamosságot feltételezünk (a (50)/(51)-ben részletezett LF-viszonyokkal), amely azonban a megengedő beszélőknél egy irányban lazítható.

2.3.3. A szigetet tartalmazó konstrukciók

A szigetet nem tartalmazó mondatok bemutatása után most rátérünk a szigetet tartalmazó mondatok bemutatására. Az adatok tesztelésekor többfajta szigettípus 10–10 példáját vizsgáltam aszerint, hogy milyen válaszminta elfogadható az őket tartalmazó kérdésekre, a hosszú vagy a rövid. A szigettípusok a következők voltak: komplex DP-kben szereplő előzmények, ahol a nominális frázis vonatkozó mondatban (55) vagy argumentális mondatban (56) szerepel, illetve adverbialis mondatokban szereplő előzmények (57). Akárcsak a szigetet nem tartalmazó beágyazott mondatoknál, a fragmentumok párhuzamossági feltétele ezeknél azt írja elő, hogy az antecedensben fókuszált legyen a beágyazott előzmény és az őt tartalmazó mondat. Ez utóbbi kényszerből fókuszba kell helyoznünk a beágyazott kategória „fejét” is:

- (55) – AZT A DIÁKOT vették fel, aki PÉCSÉN tanult?
 a. – Nem, AZT, aki DEBRECENBEN.
 b. – Nem, DEBRECENBEN.
- (56) – AZT A PLETYKÁT hallotta Mari, hogy PÉTER mondott fel?
 a. – Nem, AZT, hogy BÉLA.
 b. – Nem, BÉLA.
- (57) – AZÉRT voltál mérges, mert JÁNOST vették fel?
 a. – Nem, AZÉRT, mert CSABÁT.
 b. – Nem, CSABÁT.

(annak köszönhetően, hogy ez nem ad új jelentést a másik hatóköri relációhoz képest), ami ahhoz vezet, hogy ez a hatóköri reláció az antecedensben is hiányozni fog. A (ii)-es mondat abban különbözik ettől, kivételt képezve a párhuzamosság alól, hogy itt az antecedens mondat szemantikailag magával vonja (*entails*) a gazdaságosság által kizárt hatóköri relációt. Így a (ii)-ben mindkét hatóköri értelmezés megvan, annak ellenére, hogy az (i)-ben az egyik hiányzott. Ez azt mutatja, hogy az antecedens mondatból „levezethető” hatóköri relációk engedélyezik az ellipszist tartalmazó mondat relációit; fordítva azonban nincsen így: hiába vonja maga után az ellipszises mondat jelentése az *every > some* relációt az (i)-ben, ez nem vezet ezen hatóköri értelmezés párhuzamos meglétéhez. Ehhez hasonló aszimmetriát találunk a magyar megengedő beszélők ítéleteiben is: az antecedens szolgálhat többletjelen-téssel az ellipszises mondatához képest, de ennek a fordítottja nincs engedélyezve.

Az adatok helyességéről mind a szigorú, mind a megengedő beszélők azonosan ítélték. ¹² A rövid válaszok – (55b), (56b), (57b) – mindenki számára rosszak, a hosszúak jók. A szigetet tartalmazó konstrukciók megítélése tehát eltér a szigetet nem tartalmazó konstrukciókétól, ahol a beszélők két csoportra váltak. A válaszmintákat összesítve az 1. táblázat tartalmazza.

A fragmentum típusa	Szigorú beszélők	Megengedő beszélők
Sziget nélküli beágyazott helyzetben áll	✓ hosszú *rövid	✓ hosszú ✓ rövid
Sziget alá beágyazott helyzetben áll	✓ hosszú *rövid	✓ hosszú *rövid

1. táblázat. Válaszminták beszélők típusa szerint

A szigorú beszélők szigetekkel szemben mutatott ítélete nem szolgál újdonsággal: mivel a szigorú beszélők szigorú LF-párhuzamosságot követelnek meg, a rövid fragmentumokat ezen esetben ugyanúgy nem fogadják el, mint a szigetet nem tartalmazó antecedenseknél, a teljes paralelizmus hiánya miatt.

A megengedő beszélők mintája viszont érdekes. Azt példázza, hogy ezek a beszélők különbséget tesznek szigetet tartalmazó és szigetet nem tartalmazó környezetek között. Mivel a szigetekből nem létezik kimozgatás, a fragmentumok ilyen környezetből nem kerülhetnek mátrix-fókusz helyzetbe. A rövid válasz által adott fragmentum tehát ugyanazért rossz, amiért a teljes mondatban történő kiemelés is:

(58) – AZT A DIÁKOT vették fel, aki PÉCSEN tanult?

- a. – *Nem, DEBRECENBEN ~~vették fel a diákot, aki tanult t.~~
b. – *Nem, DEBRECENBEN vették fel a diákot, aki tanult t.

Amint a 2.3.1-ben bemutatottuk, a szigetet nem tartalmazó antecedensekre viszont ez a csoport tud rövid válaszokkal válaszolni, annak köszönhetően, hogy ilyen környezetből megengedett a kiemelés teljes mondatokban is.

(59) – AZT szeretné Bea, hogy JÁNOST vegyék fel?

- a. – Nem, CSABÁT (~~szeretné Bea, hogy felvegyék~~).
b. – Nem, CSABÁT szeretné Bea, hogy felvegyék.

¹² Egy megkérdezett beszélő kivétel ez alól: ő mind a rövid, mind a hosszú válaszokat egyformán jónak tartja. A továbbiakban ezzel az ítéletmintával nem foglalkozom.

A (58) és (59) példák különbsége azt példázza, hogy a fragmentumok mozgatás útján jutnak a felszíni pozíciójukba. A 2.1. és a 2.2. pontban felsorolt érvek mellett tehát a szigetmegszorítások területéről is találtunk érvet arra, hogy a fragmentumok a mondat bal perifériájára mozognak. Ez utóbbi tényt példázzák az olyan, idáig még nem illusztrált mondatok is, melyekben a szigetekhez hasonlóan nem áthatolható a beágyazott mondat, mert a beágyazott mondat strukturális esetre van jelölve. Ilyen mondatokra nehezen adható rövid válasz:

- (60) – ARRA számítottál, hogy JÁNOST veszik fel?
 a. – ^{??#}Nem, CSABÁT.
 b. – *Nem, CSABÁT számítok (arra), hogy felveszik.

Mielőtt befejeznénk a szigetek tárgyalását, röviden ki kell még térnünk a kérdőszavas kérdésekre is. Az előbbieken ezek elemzésével nem foglalkoztunk, ugyanis ezek sokkal nagyobb „szórást” mutatnak, mint az előzményükben lexikális fókusz tartalmazó fragmentumok. Míg a kérdőszavas kérdésekre adott válaszokról is megállapítható, hogy a beszélők egy része szerint ezek is engedelmesskednek a szigetmegszorításoknak, l. Lipták–Zimmermann (2007), minden beszélő mutat bizonyos ingadozást a különböző környezetek elfogadhatósága között, olyan ingadozást, mely a fentebbi példák esetén nem tapasztalható. Ezen túlmenően, és ehhez nyilván valamilyen szinten kapcsolódóan is, a kérdőszavas kérdésekre adott fragmentumok valamennyire mindig jobbak a kontrasztív fragmentumoknál: felmérésem szerint minden beszélő (szigorú és megengedő is) néhány környezetben „megengedőbben” ítéli meg a kérdőszavas kérdésekre adott rövid válaszokat, mint az ugyanilyen környezetben található kontrasztív fragmentumokat. Ilyen környezet például a komplex DP-kben található argumentális mondat szigetkörnyezete (az ilyen környezetben megjelenő beágyazott kérdőszavak megjelenését Lipták–Zimmermann 2007 írja le):

- (61) – AZT A PLETYKÁT hallotta Mari, hogy PÉTER mondott fel?
 – Nem, BÉLA.
 (62) – MILYEN PLETYKÁT hallott Mari, hogy KI mondott fel?
 – BÉLA.

A két mondatpár némiképp különbözik mind a szigorú, mind a megengedő beszélők számára: mindkét csoport kicsivel jobbnak érzi a (62)-ben található választ, mint az (61)-ben lévőt. Ennek magyarázatával a jelen cikkben nem foglalkozom. Valószínűsíthető, hogy a különbség abban keresendő, hogy a kérdőszó

szintaktikai helyzetén túl lexikai formájában is kijelöli a kérdésre adott válasz fókuszát, ezért az könnyebben megjelenhet egyedüli válaszként.

2.3.4. Az ellipszist tartalmazó hosszú válaszok szerkezete

A szigetkörnyezetek tárgyalását nem fejezhetjük be anélkül, hogy megmutatnánk, milyen szintaktikai szerkezete van a fragmentum-válaszoknak.

A rövid válaszokban, amint arra fentebb is utaltunk, a fragmentum a mátrix fókuszpozícióba mozog és az ez alatti mondatszakasz ellipszis alá esik:

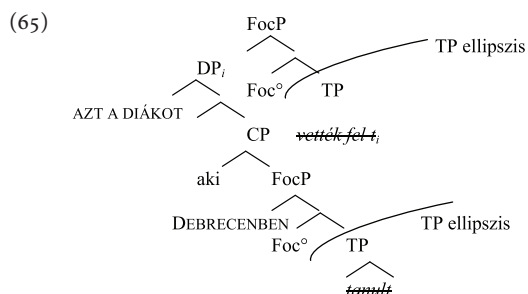
- (63) – JÁNOST szeretné Bea, hogy felvegyék?
 – Nem, CSABÁT (~~szeretné Bea, hogy felvegyék~~).

Míg a rövid válaszokban tehát csak a mátrix-fókusz van kiejtve, és minden egyéb hiányzik, a hosszú válaszok szerkezete ennél bonyolultabb, ugyanis itt több ellipszis alá eső részt is találunk. Figyeljük meg az (64)-ben látható példát, ahol a hiányzó elemeket áthúzással jelöltük:

- (64) – AZT A DIÁKOT vették fel, aki PÉCSÉN tanult?
 – Nem, [_{FoCP} AZT A DIÁKOT [_{TP} (~~vették fel~~) [_{DP} aki [_{CP} DEBRECENBEN [_{TP} (~~tanult~~)]]]].

Látható, hogy ebben az esetben mind a mátrix-, mind a beágyazott TP hiányzik. Első ránézésre talán az tűnik legegyszerűbbnek, ha feltesszük, hogy a (64)-ben ábrázolt módon történik a mátrix- és a beágyazott TP törlése. Ez a feltételezés azonban akadályba ütközik, ha azt is feltesszük, hogy az ellipszis konstituenseket töröl. Ha ez igaz, a mátrix-TP törlésével az [_{DP} az a diák aki DEBRECENBEN (~~tanult~~)] DP sem kerülhet kiejtésre, hiszen ez is része a mátrix-TP-nek. Abból, hogy ez a DP mindig kiejtődik a fragmentumban (az *aki* és a fókuszált elem soha nem hagyható el), illetve abból, hogy a szigetet tartalmazó válaszok lényege éppen a szigetkategoría kiejtése, el nem hagyása, arra következtetünk, hogy az ilyen mondatokban a szigetet tartalmazó DP a mátrix-TP fölé, a mátrix-fókuszba mozog, a (65)-ben ábrázolt szerkezet szerint. Ebben a struktúrában két TP is elliptikus, a szigetben található beágyazott TP, és a mátrix-TP is. Mivel az utóbbi nem tartalmazza a szigetszerű DP-t, ez a DP a TP-jét leszámítva kiejtésre kerül.

Ez a mozgás, amelyben a szigetet tartalmazó elem a mátrix-fókuszba kerül, pont azért kell hogy megtörténjen, mert a beágyazott fókusz maga nem lépheti át a szigetet (sem az LF-ben, sem a nyílt szintaxisban), viszont valamilyen módon a mátrix-fókuszba kell kerülnie, hiszen ott értelmeződik. Ilyen esetben nincs más megoldás, a beágyazott fókuszhoz föl kell nyalábolnia (*pied-piping*) az őt tartalmazó szigetet.

Az ilyen mozgások meglétére (LF-ben) a japánban is van evidencia. Nishigau-chi (1990) a mellett érvel, hogy vonatkozó mondatokban található kérdő kifejezések a teljes vonatkozó mondatot viszik a mátrix-CP-be, ahol a kérdőszót kérdő operátor köti. Ez magyarázza azt, hogy az ilyen szigetekben található kérdésre rövid válasz nem adható, csak hosszú (az „aux” a segédigét, a „q” a kérdő partikulát jelenti):

- (66) *Dono kyoozyuga suisensiteiru hito-ga saiyoo-sare-soo desu-ka*
 melyik professor ajánl személy kinevez-aux-valószínű aux-q
 'A melyik professor által ajánlott személy kapja az állást majd valószínűleg?'
- (67) a. *Suzuki- kyoozyu-ga suisensiteiru hito desu*
 Suzuki professor ajánl személy aux
 'A Suzuki professor által ajánlott személy.'
- b. **Suzuki- kyoozyu desu.*
 Suzuki professor aux
 'Suzuki professor.'

Visszatérve a magyarra, az (65)-ben mutatott nyílt mozgás mellett független érv is szolgál. Ez pedig az, hogy a beágyazott TP a mátrix-TP-től függetlenül elliptálható, azaz tetszőlegesen kiejtésre kerülhet vagy elhagyható:

- (68) – AZT A DIÁKOT vették fel, aki PÉCSEN tanult?
- a. – Nem, AZT A DIÁKOT, aki DEBRECENBEN ~~tanult vették fel.~~¹³
- b. – Nem, AZT A DIÁKOT, aki DEBRECENBEN tanult ~~vették fel.~~

¹³ Néhány beszélőnek ez a forma rosszabb, mint az, ahol a vonatkozó mondatnak nincs főnévi feje. Ezek a beszélők az (a) verziót nem használnák, csak a (b)-t:

- (i) – AZT A DIÁKOT vették fel, aki PÉCSEN tanult?
- a. – ??Nem, AZT A DIÁKOT, aki DEBRECENBEN ~~tanult vették fel.~~
- b. – Nem, AZT, aki DEBRECENBEN ~~tanult vették fel.~~

Ennek az érdekes különbségnek a magyarázatára a továbbiakban nem vállalkozom.

Kitétel azonban, hogy a szigetet tartalmazó DP csak akkor mozoghat, ha a mátrix-TP elliptikus. Azaz, ha a mátrixige ki van ejtve, csak a (69a) válasz helyes, ahol a szigetszerű DP nem mozog, függetlenül attól, hogy ebben a DP-ben töröljük-e a TP-t (69b) vagy sem (69c):

- (69) – AZT A DIÁKOT vették fel, aki PÉCSÉN tanult?
- a. – Nem, AZT A DIÁKOT vették fel, aki DEBRECENBEN ~~tanult~~.
 - b. – *Nem, AZT A DIÁKOT, aki DEBRECENBEN ~~tanult~~ vették fel.
 - c. – *Nem, AZT A DIÁKOT, aki DEBRECENBEN tanult vették fel.

Ezen ítéletminta könnyedén megérthető Kenesei (1984) alapján, amelyben a szerző a mellett érvel, hogy mondat vagy mondatot tartalmazó frázis nem helyezhető a magyar fókuszpozícióba. A Kenesei által adott magyarázat a hangsúlyminták összeférhetlenségén alapul: a mondat szintű elemekben olyan hangsúlyok találhatóak, melyek nem viselhetnek fókuszhelyezethez illő irtóhangsúlyt. Így a (69c)-ben látható *azt a diákot, aki Debrecenben tanult* frázis nem helyezhető fókuszba, mert az eredmény a PF-ben rossz formát eredményez:

- (69) c.' [FocP [DP Azt a diákot [CP aki Debrecenben tanult]] vették fel.] PF: *

Ez a PF-disszonanciára alapuló elmélet azt jósolja azonban, hogy egy mondat szintű elem szabadon megjelenhet a fókuszban, ha az őt követő összes elem ellipszis alá esik (a fókuszot követő TP teljességgel hiányzik). Ilyenkor a fókuszált mondat vagy azt tartalmazó elem az utolsó kiejtett összetevője a mondatnak, és nem kell irtóhangsúlyt hordoznia, hiszen nincs amit „kiirtson”. Mivel nincs irtóhangsúly, nem lép fel PF-disszonancia, és az eredmény jól formált lesz. Pontosan ezt látjuk a (68a) és (68b) mondatokban: amikor a főmondat igéjét töröljük, a fókuszált vonatkozó mondat helyes a mátrix-fókusz pozícióban. Ez érdekes bizonyítékát adja Kenesei elméletének.

3. A szigetfeloldás jelensége

A fragmentumok szigetekkel szemben mutatott viselkedése fontos érvel szolgál a mellett, hogy ezek a frázisok mozgással jutnak a felszíni pozíciójukba (2.3.3). Ezt az érveket olyan példákra alapoztam, mint a (70). Ez azt mutatja, hogy szigetet tartalmazó kérdésre, ahol a fragmentum előzménye a szigeten belül található, nem lehet rövid fragmentumot tartalmazó választ adni. Mindez abból következik, hogy ilyen környezetből kimozgatni sem lehet egy fókuszált kifejezést:

- (70) – AZT A DIÁKOT vették fel, aki PÉCSÉN tanult?
 a. *Nem, DEBRECENBEN vették fel a diákot, aki tanult *t*.
 b. *Nem, DEBRECENBEN ~~vették fel a diákot, aki tanult *t*~~.

A fragmentumok viselkedése tehát teljesen „normális” és evidensen következik a szintaktikai levezetésükből.

Ez a normális viselkedés azonban eltér egy másfajta, a fragmentumokra sokban hasonlító elliptikus szerkezet viselkedésétől. A zsilipelés, mint cikkünk elején már utaltunk rá, a TP-ellipszis egy másik fajtája, amelyben az ellipszist egy olyan kérdőszó vagy más fókuszált elem határolja, melynek határozatlan frázis az antecedense. Példákkal a következő mondatok szolgálnak:

- (71) a. Ez a diák nyelvészetet tanult valahol, de nem tudom, HOL.
 b. Ez a diák nyelvészetet tanult valahol, azt hiszem, DEBRECENBEN.

A zsilipelés abban hasonlít a fragmentumokra, hogy mátrixkörnyezetben a zsilipelés során is egy darab, mondatnál kisebb szintű frázis fejt ki a teljes mondatot. A fókuszált *hol*, illetve *Debrecenben* a beágyazott mondat egyetlen kiejtett összetevője. A mondat értelméből, és a zsilipelés egyéb itt nem kifejtett¹⁴ szintaktikai tulajdonságaiból arra következtethetünk, hogy ezekben a szerkezetekben is teljes mondatokkal van dolgunk, amelyben a zsilipelt kifejezés utáni szakasz ellipszis alá esik.

- (72) – Ez a diák nyelvészetet tanult.
 a. – [FocP HOL [TP ~~tanult nyelvészetet~~]]?
 b. – Igen, [FocP DEBRECENBEN [TP ~~tanult nyelvészetet~~]]

Míg a fragmentumok és a zsilipelés szerkezetileg tehát nagyon hasonló, a két ellipsziszfajta élesen különbözik a szigetekkel szemben mutatott viselkedésben: míg a fragmentumok nem emelhetők ki szigetekből, a zsilipelt elemek igen.

A (73)-ban bemutatott példák a zsilipelés szigetsértő viselkedését mutatják be. Ezeket a példákat sok olyan beszélőm jónak tartja, aki az (59)-ben bemutatott fragmentumot nem:¹⁵

¹⁴ Lásd például Merchant (2001); van Craenenbroeck–Lipták (2006); Bánréti (2007).

¹⁵ Két beszélőm és egy bírálóim teljesen elutasítja a (73)-ban közölt mondattípusokat, ezt – jobb híján – a mondatok szemantikai-pragmatikai komplexitásának tudom be.

- (73) – Nem vettek fel senkit, aki beszél egy bizonyos szláv nyelvet.
 a. – Melyiket?
 b. – Igen, az orosz.

Az itt következőkben arra szeretnénk választ találni, hogy mi lehet a fragmentumok és a zsilipelés közti különbség e beszélők számára. Az érvelést először angol adatok bemutatásával, illetve a róluk kidolgozott vezető elmélettel kezdjük (3.1. alpont), utána térünk rá a magyar mondatok tárgyalására (3.2).

3.1. A szigetfeloldás jelensége és magyarázata az angolban (Merchant 2004; 2008)

A szigetek ellipszis általi „feloldása” (*repair*) Ross (1967) óta ismert jelenség és viszonylag jelentős szakirodalommal bír. Az angol adatokon végzett vizsgálatok kimutatták, hogy nem minden típusú ellipszis képes szigeteket oldani. A zsilipelés (74) képes rá, a fragmentumok (76) vagy a VP ellipszise (75) nem:¹⁶

- (74) They did not hire anyone who speaks a certain
 űk aux nem felvesz valakit aki beszél egy bizonyos
 Balkan language, but I don't remember
 balkáni nyelvet de én nem emlékszem
 which [~~they did not hire anyone who speaks t~~]
 melyiket űk aux nem felvesz senki aki beszél
 'Nem vettek fel senkit, aki beszél egy bizonyos balkáni nyelvet, nem emlékszem, melyiket.'

¹⁶ A szigetfeloldások vizsgálatok a szakirodalom (Merchant 2001) általában az (i)-ben található példát idézi:

- (i) They want to hire someone who speaks a Balkan language,
 űk akarnak inf felvesz valakit aki beszél egy balkáni nyelvet
 but I do not remember which.
 de én aux nem emlékszem melyiket
 'Fel akarnak venni valakit, aki beszél egy balkáni nyelvet, de nem emlékszem, melyiket.'

Ez a példa azonban igen kétséges abból a szempontból, hogy tartalmaz-e egyáltalán szigetből való kiemelést az elliptikus szakaszban. Ennek oka, hogy a hiányzó szakasz kétféle folytatást is lehetővé tesz, amelyek közül az a. verzió nem tartalmaz szigetet:

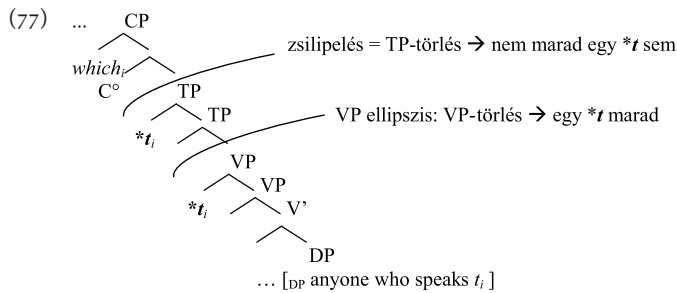
- (ii) They want to hire someone who speaks a Balkan language, but I don't remember
 which [a. ~~he speaks t~~ / b. ~~they want to hire someone who speaks t~~]
 ő beszél űk akarnak inf felvesz valakit aki beszél

E probléma kiszűrésére Wang (2007) a (74)-ben látott mondattípus használatát javasolja (lásd a (73) példákat is). Ebben a példában a *he speaks* típusú folytatás a mondat jelentéséből kifolyólag kizárt.

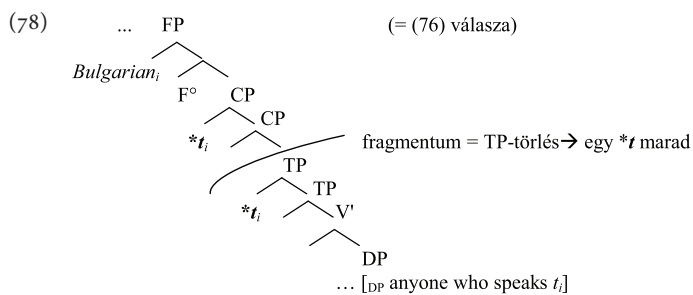
- (75) #Abby DOES want to hire someone who speaks a
 Abby aux akar inf felvesz valakit aki beszél egy
 certain Balkan language, but I do not remember
 bizonyos balkáni nyelvet de én aux nem emlékszem
 what kind of language she DOES NOT.
 milyen fajta prep nyelvet ő aux nem
 'Abby igenis fel akar venni valakit, aki beszél egy bizonyos balkáni nyelvet, de nem emlékszem melyik nyelv olyan, hogy nem akar felvenni senkit, aki azt beszéli.'
- (76) – Did they hire anyone who speaks GREEK?
 aux ők felvesz valakit aki beszél görögül
 'Felvettek valakit, aki beszél görögül?'
- #No, BULGARIAN [~~they hired someone who speaks t~~].
 nem bolgárul ők felvett valakit aki beszél
 'Nem, (felvettek valakit, aki beszél) bolgárul.'

A szigetfeloldásokkal foglalkozó angol nyelvű irodalomban fellelhető magyarázatok között dominánsan van jelen Merchant (2004; 2008) elmélete, amely a következő szerkezeti megoldást nyújtja. A megoldás első lényeges eleme, hogy a szigetmegszorítások a kiejtésben, azaz a PF-ben okoznak helytelenséget annak köszönhetően, hogy a szigeteken keresztül mozgatott frázisok a szigeteket átlépve minden olyan helyen, ahol landolnak – Merchant szerint minden maximális frázisnál – *-gal jelölt (rosszul formált) nyomokat hagynak maguk után. Ezek a csillaggal jelölt nyomok a PF-ben értelmezhetetlenek, ezért ha a kiolvasás (*spell-out*) ilyenekbe botlik, a mondat helytelennek minősül. Helyesnek minősül azonban egy mondat, ha a *-nyomok nem kerülnek leolvasásra, például azért, mert azt a mondatszakszt, amely ilyen nyomokat tartalmaz, (a PF-ben) töröljük. Ha tehát ellipsis alá esik egy mondatrész, akkor mindegy, volt-e benne *-nyom, a mondat jól formált lesz.

Az ellipszistípusok szigetfeloldásban mutatott különbségét ez az elmélet viszonylag egyszerűen tudja kezelni. Vegyük a zsilipelés és a VP ellipsisének esetét ((74) vs. (75)). Ezekre Merchant felteszi (sokakkal egyetemben), hogy a kétfajta ellipsis a törölt szakasz kategóriájában különbözik: a zsilipelés TP-t, a VP-ellipsis (ahogy a neve is mutatja) VP-t töröl (75). Azaz a zsilipelés kitörli az összes rosszul formált nyomot (amelyek mind a TP-n belülre esnek), míg a VP ellipsis meg hagy legalább egy, a TP-hez adjungált nyomot (a mozgatott kérdőszó Merchant szigorú lokalitási elmélete szerint minden maximális projekciónál landol).

Az angol fragmentumok zsilipeléstől eltérő viselkedése (l. (74) vs. (76)) szintén hasonló típusú magyarázatot nyer Merchantnál (2004). A különbséget ismételten a törölt kategóriák különbségéből vezeti le, azon feltételezés segítségével, hogy a fragmentumok, a zsilipeltek kérdőszavakkal ellentétben, nem Sp,CP-ben, hanem egy CP felett elhelyezkedő funkcionális kategória specifikálójában foglalnak helyet, és az ellipsis esetükben nem e kategória komplementumát törli (ahogy azt általában elváránk), hanem csak a TP-t.

A zsilipelés és a fragmentumok szigetekkel szembeni viselkedése tehát azért különbözik, mert a remnás frázisok nem ugyanabban a szintaktikai pozícióban foglalnak helyet: a fragmentumok magasabb frázisba mozognak, mint a kérdőszavak.

3.2. A szigetfeloldás másfajta magyarázata

Míg az angol adatokkal Merchant a fentebb bemutatott módon el tud számolni, elmélete – ebben a formában – a magyar adatokra sajnos nem alkalmazható. Ez abból adódik, hogy a magyarban nincsen bizonyíték arra, hogy a fragmentumok és a zsilipelésben résztvevő kérdőszavak más szintaktikai pozícióban állnának.¹⁷

¹⁷ Független evidencia az angolban sem létezik a fragmentumok Sp,FP pozíciója mellett. Az adatok csak arra utalnak, hogy a fragmentum egy topik- vagy fókuszszerű elem, ami a bal

A fragmentumok általunk vizsgált fajtái a 2. pontban mondottak szerint Sp,FocP-ben állnak, és itt állnak a magyarban a mátrix-zsilipelésben megjelenő remnás elemek is, mind a kérdőszavasak, mind a lexikális fókuszot tartalmazók.

- (79) – A HÚTÓBEN van a vacsora?
 – Nem, [_{FocP} a SÜTÓBEN [_{TP} ~~van a vacsora~~]]. (fragmentum)
- (80) – Ez a diák nyelvészetet tanult valahol.
 a. – [_{FocP} HOL [_{TP} tanult nyelvészetet]]? (zsilipelés)
 b. – Igen, [_{FocP} DEBRECENBEN [_{TP} tanult nyelvészetet]].

A magyarra tehát a (77)/(78)-ban vázolt megoldás nem alkalmazható, ugyanis mindkét ellipszisfajta a (81)-ben látható szerkezettel rendelkezik, azaz a TP-törlésekor egyikben sem marad grammatikalitást sértő *-nyom.

- (81)
-
- zsilipelés/fragmentum = TP-törlés
 → nem marad egy *t sem

Ez azt kellene, hogy eredményezze, hogy a zsilipelés mellett a fragmentumok is kimosogassanak a szigetektől, ez azonban, ahogy az adatok bemutatása során láttuk, nem lehetséges. Merchant elméletét ezért ki kell egészítenünk még valamivel, ami képes elszámolni a fragmentumok zsilipeléstől eltérő viselkedésével.

A következőkben a mellett fogok érvelni, hogy a *-nyomok törlésén túl van még egy feltétel, aminek minden szigetfeloldó levezetésre teljesülnie kell, és amelyet egyfajta hatóköri párhuzamossági effektusnak nevezhetünk. Ez a feltétel a fragmentumokra soha sem teljesül, a zsilipelés eddigi példáira viszont igen.

Először is azt kell megfigyelni, hogy a zsilipelés nem minden formája mutatja a szigetfeloldás jelenségét. Az ún. „kontrasztív zsilipelés”, ahol a kérdőfrázis kontrasztív fókusz elemet is tartalmaz, pl. a (82) mondat, nem képes erre, szemben a zsilipelés általános formájával, ahol a kérdőszó egy határozatlan névmásra utal vissza (Merchant 2008):¹⁸

perifériára mozog, arra azonban, hogy ez a pozíció egy CP feletti funcionális frázis, Merchant nem hoz bizonyítékot.

¹⁸ A (82)-es példa független okokból helytelen a magyarban, ezért itt angol adatot használok.

- (82) The radio played a song that RINGO wrote, #but I do not know who ELSE.
 a rádió játszott egy dalt amit Ringo írt de én aux nem tudom ki még
 'A rádió olyan dalt játszott, amit Ringo (és még valaki) írt, de nem tudom, ki volt az a valaki.'
- (83) The radio played a song that someone wrote, #but I do not know who.
 a rádió játszott egy dalt amit valaki írt de én aux nem tudom ki

A kétfajta zsilipeléstípus különbsége arra vezethető vissza, hogy a (83)-ben a határozatlan *someone* maximális hatókörrel bír, és így jelentését tekintve a szigeten kívül értelmeződik (Merchant 2001; Chung et al. 1995). A szigeten kívüli hatókör bizonyítéka, hogy a zsilipelt kérdőszó előzményeként szolgáló határozatlan névmás csak specifikus értelmű lehet. A (82)-ben nincsen határozatlan antecedens, e helyett a zsilipelt kérdőszó egy fókuszált elemre támaszkodik antecedensként. Annak feltételezésével, hogy a fókuszok nem képesek átlépni a szigetet az LF-ben (Rooth 1997), megérthetjük a zsilipelt kifejezés viszonyát a szigettel: a példák alapján úgy tűnik, a zsilipelt kérdőszó csak akkor képes kimozogni a szigetből – azaz csak akkor találkozunk a szigetfeloldás jelenségével –, ha az antecedense is képes erre az LF-ben.

Ezt a szabályt a (84)-ben fogalmazhatjuk meg a szigetfeloldás egyik szükséges feltételeként:

(84) **A szigetfeloldás (egyik) szükséges feltétele**

Az elliptikus mondatokban fellépő szigetfeloldás csak akkor grammatikus, ha a mozgó elem antecedense az LF-ben szintén a szigeten kívül értelmeződik.

A zsilipelés tehát csak akkor képes feloldani a szigetet, ha az antecedense az őt megelőző mondatban is képes elhagyni a szigetet az LF-ben.

A (84)-ben megfogalmazott viszonylag egyszerű szabályossággal már a fragmentumok viselkedése is helyesen megjósolható. Amint az könnyen belátható, a fragmentumok a (84) feltételnek soha nem tudnak eleget tenni, ugyanis ezekre érvényesülnie kell a (22)-ben ismertetett párhuzamossági elvnek is, mely előírja, hogy a fragmentum előzményének fókuszált elemnek kell lennie:

(22) **Párhuzamossági feltétel**

A fragmentumok akkor jól formáltak, ha olyan mondat előzi meg őket, amelyben egy, a fragmentummal megegyező theta-szerepű **fókuszált** előzmény áll.

Ez a követelmény azt követeli meg a fragmentumoktól, hogy fókuszált előzménnyel álljanak, és ez ahhoz vezet, hogy a fragmentumok a kontrasztív zsilipeléshez hasonló szerkezetek: az előzményük, ha szigeten található, abból nem képes kilépni az LF-ben, és így nem teszi lehetővé a szigetfeloldást.

A részletek megértéséhez vezessük le, hogyan számolunk el a kétféle típusú beszélőink ítéleteivel. A szigorú beszélők olyan teljes LF-párhuzamosságot követelnek meg, mely a PF-párhuzamra hasonlít. Az ilyen beszélők esetében ez azt jelenti, hogy számukra elvileg csak kétféle kérdés-válasz minta jöhet szóba, a (85a,b) párok. Ezek közül csak a (85a) a jól formált, hiszen a (85b) kérdése eleve rosszul formált.

(85) **A szigorú beszélők ítéletei**

- a. – AZT A DIÁKOT vették fel, aki PÉCSEN tanult?
– Nem, AZT (A DIÁKOT) aki DEBRECENBEN ~~tanult vették fel~~.
- b. – *PÉCSEN vették fel a diákot, aki tanult *t*?
– #Nem, DEBRECENBEN ~~vették fel a diákot, aki tanult *t*~~.

A szigorú beszélők számára tehát a szigetfeloldás jelensége nem is jöhet szóba.

A megengedő beszélők a (22)-ben megkövetelt fókuszált előzmény számára LF-párhuzamot követelnek. Ismét csak azzal operálva, hogy a szigeteken belül található fókusz az LF-ben nem vehet föl a szigetnél nagyobb hatókört (Rooth 1996), ez azt az eredményt adja, hogy ezen beszélők számára is csak a (86a) mondatpár lesz helyes:

(86) **A megengedő beszélők ítéletei**

- a. – AZT A DIÁKOT vették fel, aki PÉCSEN tanult?
– Nem, AZT (A DIÁKOT) aki DEBRECENBEN ~~tanult vették fel~~.
- b. – AZT A DIÁKOT vették fel, aki PÉCSEN tanult?
– #Nem, DEBRECENBEN ~~vették fel a diákot, aki tanult *t*~~.

A (86b) itt nem azért rossz, amiért a (85b) rossz a szigorú beszélőknek, hanem azért, mert a (86b) válaszában a szigetfeloldást a kérdésben szereplő PÉCSEN frázis kötelezően beágyazott hatóköre nem teszi lehetővé. Mivel ez a fókusz frázis nem értelmezhető a szigeten kívül, ezért ez a kérdés-felelet pár sérti a (84)-ben megfogalmazott feltételt. A fragmentum nem oldhatja fel a szigetet, mert az előzménye szintén nem képes erre.

Az itt bemutatott eszmefuttatással le tudjuk tehát vezetni a fragmentumok és a zsilipelés közötti különbséget a szigetfeloldás terén. Szintaktikailag mindkét típus azonos szerkezetű a magyarban, ezért elvileg mindkettő képes lenne a szigetfeloldásra. A különbségük abból adódik, hogy másfajta előzményük van: a zsilipelés előzménye maga is át tud hatolni a szigeten, és ez engedélyezi a zsilipelést

elem szigeten át történő mozgatóját; a fragmentum előzménye nem tudja elhagyni a szigetet, ezért a fragmentum maga sem lesz képes rá. Ezt a fajta paralelizmust a (84)-ben megfogalmazott feltétellel írhatjuk le.¹⁹

4. Összefoglalás

Ebben a cikkben a magyar ellipszisfajták eddig nem tanulmányozott típusával, a fragmentumokkal foglalkoztam, ezek közül is azokkal a konstrukciókkal, amikben a fragmentum egy kérdésre adott válasz vagy egy kijelentésre tett javítás. Megmutattam, hogy ezek a fragmentumok fókuszált frázisok, melyeket mindig egy mondatban generálunk és a mondat fókusz pozíciójába mozgatójuk, a mondat többi részének „törlésével” (ki nem ejtésével) egyetemben.

A mozgató (és így a törlés) bizonyítéka a fragmentum számos tulajdonsága mellett az is, hogy a rövid fragmentumok nem képesek megjelenni olyan környezetben, ahol előzményük egy szintaktikai szigeten belül található. Ebből arra következtettem, hogy a fragmentumok betartják az (A-vonás-)mozgató szabályait, és nem képesek a szigetfeloldás jelenségére sem. Ez utóbbi terén élesen különböznek a zsilipelés jelenségétől, abból adódóan, hogy egy szoros párhuzamossági feltételnek is eleget kell tenniük.

Irodalom

- Alberti, Gábor – Anna Medve 2000. Focus constructions and the “scope–inversion puzzle” in Hungarian. In: Gábor Alberti – István Kenesei (szerk.): *Approaches to Hungarian 7: Papers from the Pécs conference*. Szeged: JATEPress. 93–118.
- Bartos, Huba 2001. Sound-form non-insertion and the direction of ellipsis. *Acta Linguistica Hungarica* 48: 3–24.
- Bánréti Zoltán 2002. A lexikai kiválasztás mechanizmusának és a szintaktikai szabályoknak a kölcsönhatásai az elliptikus mellérendelő mondat szerkezetben. In: Maleczki Márta (szerk.): *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei V*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. 265–287.
- Bánréti Zoltán 2007. *A mellérendelés és az ellipszis nyelvtana a magyarban*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Brody, Michael 1990. Remarks on the order of elements in the Hungarian focus field. In: István Kenesei (szerk.): *Approaches to Hungarian 3: Structures and arguments*. Szeged: JATE. 95–121.

¹⁹ Ez a megoldás némileg hasonlít Fox–Lasnik (2003), illetve Merchant (2008) javaslataihoz (mindkettő a paralelizmus jelenségéből vezeti le a szigetfeloldás jelenségét), de egyikkel sem azonos.

- Chung, Sandra – William A. Ladusaw – James McCloskey 1995. Sluicing and logical form. *Natural Language Semantics* 3: 239–282.
- Craenenbroeck, Jeroen van – Anikó Lipták 2006. The cross-linguistic syntax of sluicing: Evidence from Hungarian relatives. *Syntax* 9: 248–274.
- Fox, Danny 2000. *Economy and semantic interpretation*. Cambridge MA: MIT Press.
- Fox, Danny – Howard Lasnik 2003. Successive cyclic movement and island repair: The difference between sluicing and VP ellipsis. *Linguistic Inquiry* 34: 143–154.
- Hankamer, Jorge 1979. *Deletion in coordinate structures*. New York: Garland.
- Kenesei, István 1984. Word order in Hungarian complex sentences. *Linguistic Inquiry* 15: 328–342.
- Lipták, Anikó – Malte Zimmermann 2007. Indirect scope marking again: A case for generalized question formation. *Natural Language and Linguistic Theory* 25: 103–155.
- Merchant, Jason 2001. *The syntax of silence*. Oxford: Oxford University Press.
- Merchant, Jason 2004. Fragments and ellipsis. *Linguistics and Philosophy* 27: 661–738.
- Merchant, Jason 2008. Variable island repair under ellipsis. In: Kyle Johnson (szerk.): *Topics in ellipsis*. Cambridge: Cambridge University Press. 132–153.
- Nishigauchi, Taisuke 1990. *Quantification in the theory of grammar*. Dordrecht: Kluwer.
- Rooth, Math 1996. Focus. In: Shalom Lappin (szerk.): *The handbook of contemporary semantic theory*. Cambridge MA & Oxford: Blackwell. 271–297.
- Ross, John 1967. *Constraints on variables in syntax*. Doktori értekezés, MIT Press.
- Stainton, Robert 1995. Non-sentential assertions and semantic ellipsis. *Linguistics and Philosophy* 18: 281–296.
- Wang, Chyan-an Arthur 2007. Sluicing and resumption. In: Kiyomi Kusumoto (szerk.): *Proceedings of NELS 27*. Amherst: GLSA. 239–252.

The syntax of fragments in Hungarian

Abstract: This paper discusses the syntactic behaviour of fragments in Hungarian. It is shown that fragments derive from a full clause parts of which have been elided, similarly to instances of matrix sluicing. The two types have identical syntactic representations in Hungarian, but they differ in their ability to appear in propositional islands: sluicing can appear in island contexts, fragments cannot. This difference in the potential to “repair” islands is argued to originate from a requirement on parallelism that characterizes fragments, but not sluicing.

Keywords: ellipsis, fragments, focus, parallelism, island repair
